

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**
Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 2 курсу, 231 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової) програми
Дошкільна освіта
Чекотун Анастасія Вікторівна
Керівник доц. Саган О.В.
Рецензент Бойчук О.А.

Херсон - 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	6
1.1. Поняття моральне виховання та його особливості	6
1.2. Психологічні чинники становлення моральних форм поведінки у дошкільному віці	11
РОЗДІЛ2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	22
2.1. Характеристика діагностичного інструментарію дослідження психологічних чинників формування моральних норм поведінки у дошкільників	22
2.2. Обґрунтування психологічних факторів морального виховання дошкільників	24
2.3. Методичні рекомендації щодо створення оптимальних психологічних умов морального виховання дітей дошкільного віку	27
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33

ВСТУП

В умовах становлення та розвитку незалежної України зростає роль духовно-моральних основ, що визначають поведінку людини, сприяють утвердженню її активної життєвої позиції. Це вимагає створення і реалізації єдиної системи виховання особистості, побудованої на принципах духовності, морального удосконалення тощо.

Актуальність теми обумовлена особистісною орієнтацією, гуманізацією та демократизацією освіти та об'єктивною необхідністю наукового обґрунтування місця та ролі виховання моральних якостей у дітей впродовж всього освітнього процесу. Саме в дитинстві лежать витoki тих важливих передумов, які надалі впливатимуть на моральний розвиток особистості та його моральні ідеї. На етапі дошкільного дитинства моральні норми вже починають виступати як внутрішні мотиви поведінки, і тому можливо сформувати певний ступінь свідомої саморегуляції моральної поведінки, що ґрунтується на засвоєнні індивідуальних моральних принципів та норм. Моральна поведінка реалізується в моральних вчинках, установках, оцінках, самооцінках, позиціях.

На думку вчених (Л.В.Артемова, А.М.Богущ, Н.В.Лисенко, М.І.Стельмахович та ін.), саме в середовищі природної діяльності можливе успішне вирішення проблеми формування особистості дитини. Необхідно залучати дітей до культурних цінностей людей з дошкільного віку. Відомо, що світогляд особистості, розвиток її високої духовності, творчого розуму та моральних якостей формуються на основі почуттів та емоцій. Тому особливого значення у моральному вихованні дітей дошкільного віку відіграють емоційно насичені ігри з чіткою виховною спрямованістю, зокрема із використанням найдоступнішого емоційного

інструменту – іграшки. С.Ф.Русова, Є.А.Аркін, А.П.Усова, Є.О.Флоріна, А.С.Макаренко та інші вказали на важливість іграшок у вихованні підростаючого покоління, що сприяє урізноманітненню ігрової діяльності дітей, збагаченню, розширенню сфери знань дитини про світ та оточуючих людей, розвиває традиційні навички національної, економічної, побутової культури. Саме потреба у розробці психологічних засад формування моральних цінностей у дітей в провідній для дошкільного віку діяльності і зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Психологічні фактори морального виховання дітей дошкільного віку»**

Робота виконана згідно з науково-дослідною темою кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету: «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти».

Об'єктом дослідження є моральне виховання дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є психологічні фактори формування моральних норм поведінки у дітей дошкільного віку.

Мета дослідження-теоретично обґрунтувати, виявити та охарактеризувати психологічні фактори формування моральних норм поведінки у дошкільників.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) Охарактеризувати проблему морального виховання дітей дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі;
- 2) Визначити особливості формування уявлень про моральні норми поведінки у дітей старшого дошкільного віку;
- 3) виявити та обґрунтувати психологічні фактори морального виховання дошкільників;

4) розкрити методичні рекомендації щодо створення оптимальних психологічних умов формування моральної поведінки у дітей дошкільного віку.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи:

- аналіз психолого-педагогічної теорії, наукової літератури;
- вивчення передового педагогічного досвіду;
- методи теоретичного узагальнення.

Практичне значення дослідження. Теоретичні положення, що стосуються психологічних факторів морального виховання дошкільників, методичні рекомендації з формування моральних уявлень, можуть бути використані студентами спеціальності «Дошкільна освіта» під час написання курсових робіт, вихователями ЗДО у процесі роботи з дітьми дошкільного віку.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛІ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Поняття моральне виховання та його особливості

Етап реформування дошкільної освіти в Україні характеризується змінами в розумінні процесу формування особистості дитини. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту», одним із стратегічних завдань сьогодення є формування особистості дитини. Є необхідність забезпечити моральний ріст, який відбувається в процесі особистого розвитку в дошкільному дитинстві. Процес соціалізації взаємодії визначає необхідність засвоєння дитиною моральних норм, а тому вивчення проблеми морального виховання дітей дошкільного віку тісно співвідноситься з процесом формування моральних норм поведінки дошкільника.

Щоб окреслити основний зміст процесу морального виховання, необхідно звернутися до національної традиції тлумачення його терміна. Поняття «*мораль*» (від лат.-звичаї), як сукупність норм поведінки, спілкування та відносин, прийнятих у суспільстві, є основоположними для теорії морального виховання.

Мораль- це одна з форм суспільної свідомості, система ідей, поглядів, цінностей, норм, що регулюють діяльність людини [1, с.56].

О.Павловська стверджує, що мораль-це сукупність цінностей, які спрямовують людей у практичні стосунки. Це ідеали, норми, принципи, погляди на добро і зло, на сенс життя, на гідність, на честь, на всю систему особистих і соціальних відносин. На думку І.Беха, мораль-це форма суспільної свідомості по відношенню до двох сфер-світу людей і світу речей – може виступати як суб'єктом-суб'єктом, так і суб'єкт-

об'єктом. Будучи стрижнем особистості, мораль визначає характер життєвої позиції людини та результати її діяльності. Термін «моральне виховання» в психолого-педагогічних науках широко використовується.

Моральне виховання- цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, вироблення моральних мотивів та навичок поведінки[1, с.56].

Зміст морального виховання підпорядковується вічним цінностям і специфічним потребам суспільства, які змінюються з часом. Він заснований на принципах рівності особистостей вихователя і дитини, гуманістичному змісті та засобах виховання, довіри та поваги в процесі виховання, створюючи позитивну емоційну атмосферу, творчу взаємодію вихователя і дитини. Моральне виховання передбачає різні впливи на думки, почуття особистості, її самовдосконалення. Цей процес поєднує в собі такі особливості:

- цілеспрямованість(полягає у чіткому визначенні мети педагогічних впливів);
- багатофакторність (передбачає врахування всіх факторів, які відіграють значну роль у процесі виховання);
- віддаленість у часі результатів роботи (освіта-це тривалий процес, результат якого неможливо досягти негайно);
- наступність(полягає в систематичній взаємодії вихователя і дошкільника);
- визначальна роль вихователя (повинен бути моральним прикладом для дитини);
- цілісність(передбачає внутрішню єдність усіх освітніх засобів та впливає на формування моральної культури дитини) [17, с.392].

Моральне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, цінностей, інтересів та потреб. На даному етапі основи морального розвитку особистості закладаються ідеї,

почуття, звички розвиваються, які направляють її подальше вдосконалення. Особливо значні зміни відбуваються в мотиваційній сфері дошкільника, які виявляються у розвитку моральних мотивів поведінки, а на стадії старшого дошкільного віку вони набувають підпорядкування і впорядкування вищій меті. Тому нехтування моральним вихованням у дошкільному віці неможна компенсувати в наступні роки.

Моральне виховання тісно пов'язане з моральним розвитком, оскільки взаємодія між педагогічними впливами та особистісним розвитком відбувається через сприйняття, усвідомлення, оцінку та переживання моральних вимог.

Дошкільне дитинство-початковий період формування особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, моральні норми поведінки, які вкрай важливі для особистісного розвитку якості психіки. Однією з перших моральних потреб є потреба у спілкуванні. Вона задовольняється процесом взаємодії з дорослими, які обирають педагогічно відповідний зміст та засоби спілкування. У ньому дитина набуває першого досвіду моральної поведінки. Це не означає, що доросла людина формує це за власним планом чи зразком. Дитина розвивається лише тоді, коли активна. Мистецтво вихователя виявляється у пробудженні та спрямованості його діяльності на самовиховання. Пластичність нервової системи дошкільника є необхідною умовою його високої емоційної активності. Навколишні предмети та явища завжди викликають у нього певні емоції [28, с.240].

Тому незабутні перші враження забезпечуються не стільки глибиною їх усвідомлення, скільки силою емоційного впливу. У цьому віці динамічно розвиваються і характер, і способи вираження емоцій. У наймолодших дітей такий самий настрій, як у людей, з якими вони спілкуються. Високий рівень емпатії (співпереживання) є результатом

розуміння дитиною емоційного стану іншої людини. Вона не просто «копіює» цей стан, а сприймає це своєю душею. Ця форма вираження почуттів обумовлена потребою в підтримці іншої людини, в її допомозі, і тому має моральне значення. Процес морального формування особистості нерівномірний. У кожному періоді дошкільного віку дитина виходить на якісно новий рівень морального розвитку. Такими рівнями є:

1. Ідея моральних норм. У ранні дошкільні роки з'являються перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається в процесі формування нового типу відносин між дитиною і дорослим. Розвиток самостійності дитини в цей час супроводжується необхідністю участі у житті дорослих, спільної діяльності з ними. Прагнення до позитивної оцінки, підтримки та схвалення своїх дій сприяє організації процесу засвоєння дитиною моральних норм. У середньому дошкільному віці чітко проявляється позиція «захисника» норм поведінки, нормою яких є дорослий. Як правило, у своїх скаргах діти в основному повідомляють, що один з однолітків недотримувався вимог дорослої людини або правил поведінки. Перший етап формування у дітей уявлення про добро і зло, як поводитися з іншими людьми, як ставитись до своїх та чужих дій, пов'язаний з прямим емоційним ставленням до людей, які висувають ці вимоги.

2. Моральні почуття та мотиви поведінки. У старшому дошкільному віці моральні почуття та знання пов'язані з почуттям обов'язку. Дитина в цьому віці здатна усвідомити моральний сенс своєї поведінки. Існують внутрішні моральні інстанції (Л.Виготський) – прагнення поводитися відповідно до моральних норм не тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це приємно і собі, і оточуючим. Під час дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості: самооцінка, почуття сорому, почуття обов'язку.

3.Звички моральної поведінки. Виховання моральної поведінки означає забезпечення єдності мотивів і дій особистості. Моральні мотиви мотивують певну дію, надають поведінці сенс. У дошкільному віці починається формування підпорядкованості мотивів поведінки, які є свідченням морального виховання. Адже один і той же вчинок може бути зумовлений різними мотивами і вказувати на різні рівні засвоєння певних норм [5, с.280].

Важливим аспектом розвитку поведінкових мотивів у дошкільному віці є підвищення рівня їх обізнаності: дитина починає розуміти, що викликає її дії, як вони пов'язані з наслідками поведінки. Це стає можливим завдяки розвитку самосвідомості дошкільника-розуміння того, ким він є якими якостями він наділений, як інші ставляться до нього і чому викликає таке ставлення. Самосвідомість проявляється через самооцінку-здатність оцінювати свої досягнення та невдачі, якості та можливості. Розвиток самосвідомості не означає, що дитина вже не потребує виховного впливу дорослого.

4.Основи соціальної компетентності. Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності в соціальній ситуації. Йдеться про вплив навколишнього середовища та ставлення дитини до нього. Визнання значущості кожного з цих явищ є принциповою відмінністю між навчально-дисциплінарною та особистісно-орієнтованою концепцією виховання.

Гуманістична педагогіка займається вихованням свідомого ставлення дитини до явищ дійсності, а виховна та дисциплінарна роль відводиться інформаційним впливам навколишнього середовища. У ранньому віці починає формуватися "основна довіра до світу" (Е.Еріксон) – уявлення дитини про надійність дорослих, емоційну близькість з ними. При правильному вихованні воно переростає у відкритість до соціальних впливів, готовність приймати інших людей, інтерес до спілкування.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ці якості визначаються як основа соціальної компетентності дитини, яка включає:

- здатність орієнтуватися у світі людей (родичів, друзів, незнайомих людей, різної статі, віку, занять тощо);
- здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, поведінку;
- вміння поважати інших людей, допомагати, піклуватися про них;
- вміння вибирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності [3, с.26].

Отже, соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце в системі людських відносин, вести себе адекватно. Таким чином, цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей людства та конкретного суспільства починається в ранньому дитинстві. Успіх цього процесу залежить від єдності моральної свідомості та поведінки.

1.2. Психологічні чинники становлення моральних форм поведінки у дошкільному віці

Період дошкільного дитинства характеризується як віковий етап, який чутливий до формування різних сфер особистості. Важливе значення має процес морального виховання, який забезпечує формування початкового життєвого досвіду на основі засвоєння загальноприйнятих норм і правил співіснування з іншими. Моральне виховання передбачає розвиток у дитини гуманних почуттів, формування етичних уявлень, соціальних якостей, відповідального ставлення до завдань, навичок культурної поведінки, поваги до дорослих, вміння грати та діяти в групі однолітків, справедливо оцінювати їх дії та вчинки інших дітей. Специфіка його реалізації

зумовлена тим, що застосування лише нормативного підходу, спрямованого на навчання дошкільнят адаптуватися, дотримуватися правил отримання схвалення, призводить до формалізації та стандартизації їх суджень, що відповідно впливає на свідомість та поведінку. Такий навчальний процес не задовольняє вирішення поставлених сьогодні завдань дошкільньої освіти. Важливим у моральному вихованні є формування усвідомлення відповідності, моральні норми та розвиток поведінкових реакцій.

Моральним правилам, принципам, цінностям не можна нав'язувати дитину дошкільного віку-вони повинні бути узгоджені зі своїми можливостями, індивідуальним досвідом, змістом внутрішнього життя. Загальні вікові особливості дошкільнят не виключають індивідуальних варіантів розвитку. У моральному розвитку це особливо помітно, адже одні діти дуже чутливі, проявляють мораль, інші-морально байдужі. Таким чином, воно здійснюється в індивідуально-особистісному і соціальному вимірі. У формуванні індивідуальної моральної свідомості дитини мораль (форма суспільної свідомості) служить орієнтиром для вихователя. Він відображає переважаючі моральні ідеали в суспільстві, норми і правила, що регулюють дії людей[16, с.416].

Громадська думка-це інструмент для оцінки, схвалення чи засудження певних дій людей. Внутрішній механізм, що заохочує людей поводитись таким чином, який є соціально прийнятним, відстоює почуття справедливості, честі, гідності тощо.

Формування цих моральних якостей-тривалий процес вимагає значних зусиль з боку батьків та вихователів. Щодня досвід спілкування з іншими є джерелом як позитивного, так і негативного прикладів поведінки. Вихователь допомагає дітям побачити моральну ситуацію, розрізнити моральну сторону подій та явищ. Імітативна здатність дітей допомагає вихователю формувати в них навички моральної поведінки. Адже моральні дії-це завжди свідомий вибір кожного, що залежить від

ступеня розвитку моральної свідомості, яка тісно пов'язана з досвідом взаємин з іншими і до своєї власної поведінки. Все це формує моральні якості особистості, виробляє звичні для кожної людини форми поведінки.

Найскладніше визначити мотив поведінки-внутрішній стимул до дії. Моральні та егоїстичні мотиви поведінки можуть виражатися в одних і тих же діях (зробили добре, бажаючи добро іншим; зробив добре, переслідуючи власний егоїстичний інтерес). Все це має мати на увазі вихователь, який впроваджує в систему моральне виховання дитини. При цьому, звичайно, необхідно враховувати загальні особливості психіки дитини та специфіку її морального розвитку. [6, с.398]

Кожна вікова стадія в житті дошкільника має свої психічні характеристики, що визначають специфіку морального розвитку. Таким чином, домінування сприйняття на початкових етапах розвитку особистості визначає «прихильність» дії до конкретної ситуації. До трирічного віку пам'ять переважає у дітей як основа для збереження особистого досвіду поведінки. Коли психічні процеси виходять на перший план, є можливість узагальнення накопичених фактів морального змісту. Візуальна природа мислення дошкільнят дає можливість передати їм складні прояви моралі у образній формі.

Природно, що розвиток мислення неможливий без розвитку мовлення.

Дитина, що розширює можливості для спілкування з ними, дозволяє вихователю урізноманітнити форми роботи з дітьми (більше можливостей супроводжувати поясненнями, переконаннями, аргументувати оцінки поведінки дітей).

У дошкільному закладі джерело уявлень про моральну сторону життя – це доросла людина. Дитина робить перші кроки в оволодінні правилами життя, спілкуванням з дорослим, переймаючи у нього досвід

поведінки, орієнтуючись на слова: «так необхідно», «так неможливо». Вона розвиває довіру у дорослої людини. Однак у віці п'яти років діти вже здатні відчувати нещирість, вони критично ставляться до слів, дій та вчинків дорослої людини. Тобто не може бути «подвійних стандартів» у здійсненні морального виховання. Відповідно, моральне формування особистості дошкільника вимагає дотримання певних психолого-педагогічних умов:

- гуманне ставлення дорослих (особливо батьків та вихователів) до дитини;
- чіткий виклад завдань морального виховання;
- створення умов для активної (практичної) діяльності дитини, що формує дружні стосунки. [10, с.214]

Вивчення досвіду зарубіжних колег, що працюють у цій галузі, дає підстави зазначити, що, на їхню думку, алгоритм морального виховання містить такі компоненти:

Моральне знання → моральний розвиток → моральне функціонування. Представлений розгляд окреслює його у двох контекстах – особистому та соціальному (спрямований на інші). З огляду на викладені вище позиції, ми вважаємо за доцільне визначити наступні загальні **завдання** морального виховання дошкільнят.

В аспекті становлення та розвитку «Я-концепції» особистості:

- розвиток моральної свідомості та моральної самосвідомості (система моральних уявлень про моральні цінності, норми, правила);
- розвиток динамічних і смислових аспектів емоцій, формування моральних почуттів та стосунків;
- формування здатності робити правильний моральний вибір, що сприяє накопиченню досвіду моральних вчинків;
- виховання моральної поведінки через розвиток мотиваційної сфери (мотиви, навички, звички);

- стимулювання бажання дітей до позитивного образу «Я» в характерні моральні якості;

- формування критичної моральної самооцінки.

З точки зору соціального зростання особистості:

- розвиток довіри у дорослих, які є носіями моральних норм і правил;

- формування групової взаємодії та позитивних стосунків з однолітками;

- розвиток гуманістичної спрямованості поведінки дітей (екологічна мораль, толерантне ставлення до досягнень інших народів, емоційне ставлення до творів культури).

Загалом це може бути представлено у вигляді діаграми (див.Рис.1).

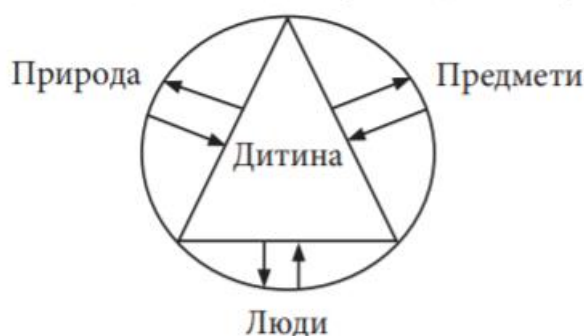

Рис.1.1.Схема впливу середовища в моральному вихованні дошкільника

Основні **шляхи** вирішення проблем морального виховання:

1. Шанобливе ставлення вихователя до кожної дитини.
2. Емоційно-позитивне спілкування дошкільнят між собою.
3. Організація щоденних спільних заходів дітей та дорослих. [1, с.56]

Реалізація завдань можлива на основі таких принципів морального виховання:

- чіткість;
- свідомість і активність;
- наявність та відповідність;
- систематичність та послідовність;

- інтеграція;
- мінливість;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- повага до особистості та співпраця;
- зв'язок з практичною діяльністю та життєвим досвідом;
- відхід від моралізації.

Виходячи з цих принципів, вихователь формує у дітей моральні соціально-комунікативні навички, доброзичливі почуття, дружбу, створює сприятливі умови для виховання чуйності, співчуття, турботи, доброти. Як зазначає Р.Девріс, результат морального виховання – моральні діти, надавши їм такі риси: чесність, щедрість, щирість, благородство, щедрість, благородство (доброчесність). [33, с.176]

Підбір змісту роботи з дітьми, реалізація певних форм і методів навчання та виховання вихователь завжди враховує місце кожної моральної ситуації та дії кожного виховного впливу в загальній системі виховання, спрямовані на формування моральної особистості дошкільника. Успіх морального виховання можливий при правильній організації його психолого-педагогічного забезпечення, заснованому на знанні основних **закономірностей** цього процесу:

1. Двосторонність – передбачає позицію дитини як активного учасника освітнього процесу, що сприймає інтегративні та педагогічні впливи та положення дорослих (батьків та вихователів), які організують такі впливи, реалізуючи завдання морального виховання з обов'язковим урахуванням індивідуально-особистісного віку та психологічних особливостей дошкільника.

2. Зосереджуваність на кожному вихованці, пошуку індивідуальних виховних впливів на дошкільника для формування його особистої моральної орієнтації.

3. Реляційна орієнтація – прогнозує встановлення моральних стосунків дитини з іншими, що водночас визначає рівень її моральної

освіти і свідчить про формування знань про правила та норми поведінки та сприйняття їх як власних моральних цінностей. Це відображається на міжособистісних стосунках дошкільнят.

4. Тривалість і регулярність – моральне виховання вимагає послідовності його здійснення і не можуть бути штучно відключені від освітньої системи в цілому. Дитина постійно накопичує багаж морального досвіду, отримуючи його спонтанно (у процесі самостійного пізнання оточення) та цілеспрямовано (під час взаємодії з дорослими), який поповнився його зростанням і розвитком.

5. Варіативність – вказує на хід і нерівномірність морального розвитку у дошкільному віці; те, що дитина демонструє у віці трьох років, може не показати у п'ятирічному віці, оскільки ще не відбувалося стійке формування компонентів його моралі. Це вимагає, щоб дорослі усвідомлювали потенціал дошкільника, умови та тенденції його морального виховання.

Формування у дітей моральної обізнаності та практичних навичок поведінки *забезпечується у щоденному процесі виховна робота та в окремих класах.* Допомагають дітям в засвоєнні програмного матеріалу дорослі – вихователі, психологи, працівники дошкільного навчального закладу у тісній співпраці з батьками. Усі вони повинні бути зразком моральної досконалості. Шляхи та методи для цього повинен обирати кожен, найбільш прийнятний для конкретної дитини, її можливостей, здібностей, потреб, інтересів, але такі, що це водночас і розвивалися, і морально збагачувалися і вдосконалювалися. Головне – емоційна реакція дітей на ситуацію, розвиток вміння бачити моральну сторону події, дії. [30, с.240]

Для засвоєння змісту програми варто використовувати такі **методичні засоби:**

- *Наочні методи* – спостереження, розгляд картинок та різних візуальних тематичних матеріалах, перегляд репродукцій картини,

ілюстрації; показ дії; показ казок (вихователь, діти); перегляд слайд-фільмів, мультфільмів з подальшим аналізом їх змісту; показ позитивних зразків поведінки;

- *Словесні методи* – етичні бесіди, розповіді, моральні діалоги, читання творів вихователя та батьків, творів дитячої літератури, читання віршів дітьми, вихователем, відповіді на запитання вихователя, дітей; обговорення життєвих моральних ситуацій; ознайомлення з народними моральними звичаями та традиціями (за А.Богушем) [4]; використання аудіозаписів; відгадування загадок; складання дітьми розповідей на моральну тематику за схемами, ілюстраціями; опис прикладу; переконання у формі пояснень; пропозиція; просування; покарання;

- *Практико-ігрові методи* – дидактичні ігри моральної спрямованості; рольові ігри, змагальні ігри, режисура гри; ліплення казок; постановки п'єс на моральні теми, вирішення моральних проблем, розігрування ситуацій морального змісту; тренування (вправи). Для успішної реалізації програми важливо зосередитись на співпраці з батьками у питаннях морального виховання дітей (А.Залізник) [14].

Запропоновані форми взаємодії з сім'ями вихованців:

- батьківські збори на моральні теми;
- батьківські семінари для бесіди на основі діалогу;
- тематичні індивідуальні та групові консультації (при необхідності консультації фахівців);
 - лекції для батьків;
 - відкриті демонстрації навчального процесу;
 - вечори на запитання та відповіді;
 - проведення спільних заходів з батьками (виставки, змагання, свята, екскурсії, вистави тощо);
 - факультативні заняття з батьками: анкета і тестування батьків на помилки та виправлення процесу морального виховання в сім'ї;

- наочні види роботи: інформаційні стенди для батьків, папки, виставки дитячих робіт, дидактичні ігри, література;
- домашні візити;
- ведення соціальної карти з метою вивчення, узагальнення та поширення найкращих практик сімейного морального виховання;
- індивідуальна робота з дітьми вдома (ведення зошита емоційно-морального розвитку дитини);
- батьківська допомога дошкільному навчальному закладу (благоустрій, участь у підготовці свят, невеликий ремонт, домашні справи тощо).

Таким чином, моральне виховання дітей дошкільного віку як багатогранне явище реалізується всебічно, на постійній основі, у співпраці з усіма дорослими та оточуючими дошкільнятами. Моральне виховання невіддільне від інших аспектів навчально-виховного процесу, його результати швидко змінюються для конкретної людини, а тому воно потребує більшої уваги. [1,с.56]

1.3. Аналіз методів морального виховання дітей дошкільного віку

Моральне виховання, як і будь-який напрям виховної роботи з дітьми дошкільного віку, передбачає використання системи прийомів, методів, операцій пізнання особливостей їх світогляду, мислення, поведінки та цілеспрямованого впливу на них. У зв'язку з цим дошкільна педагогіка має у своєму арсеналі універсальні та специфічні методи. Вони використовуються залежно від конкретної педагогічної ситуації: віку, рівня розвитку у дітей, особливостей суспільства, його стратифікаційних груп, в яких дитина росте і виховується тощо.

Методи морального виховання – методи педагогічної взаємодії, за допомогою яких відбувається формування особистості відповідно до мети та завдань морального виховання та вікових особливостей дітей. [1, с.56] До найбільш поширених методів морального виховання належать:

- методи формування моральної поведінки;
- методи формування моральної свідомості;
- методи стимулювання моральних почуттів і мотивів [22].

Методи формування моральної поведінки. Ця група методів спрямована на розвиток досвіду поведінки відповідно до моральних норм і правил. Серед них є такі методи:

а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки, в ранньому віці діти вчать дотримуватися режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування та колективного співіснування;

б) демонстрація та пояснення;

в) особистий приклад викладача;

г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності;

- е) практика в моральній поведінці;
- д) створення ситуацій морального вибору. [9]

Методи формування моральної свідомості. Використання їх полягає в цілях засвоєння моральних ідей та моральних концепцій.

Серед них є такі методи:

- а) пояснення конкретних моральних норм і правил;
- б) навіювання моральних норм і правил.

Методи стимулювання моральних настроїв та мотиви поведінки.

Їх використання передбачає спрямування дитини на дотримання моральних норм, попередження про їх порушення. Серед них є такі методи:

- а) приклад інших;
- б) педагогічна оцінка дитячої поведінки і дій;
- в) колективна оцінка дитячої поведінки і дій;
- г) затвердження моральних дій дитини;
- д) заохочення дитини до моральних вчинків;
- е) засудження недостойних вчинків. [9]

Кожна конкретна педагогічна ситуація передбачає відповідний вибір методів впливу на моральну свідомість та моральну практику дитини ефективність яких залежить від їх комплексного використання. Для будь-якої з форм взаємодії вихователь повинен проявляти повагу до окремої дитини, впевненість у перспективах її розвитку, стимулювати процес самоосвіти.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Характеристика діагностичного інструментарію дослідження психологічних чинників формування моральних норм поведінки у дошкільників

З метою аналізу результатів дитячої діяльності вченими виділено спеціальні критерії, які враховують сформованість всіх психічних функцій діяльності з урахуванням психологічних новоутворень дітей (Рис.2.1).

Вік дітей		
3-4 роки	4-5 років	5-6 років
<ul style="list-style-type: none"> • Засвоєння первинних моральних норм; • самооцінка (зазвичай завищена); • поява елементів партнерського спілкування 	<ul style="list-style-type: none"> • Функція контролю мовлення; • поява елементів довільності; • розвиток свідомих дій у поведінці; • усвідомлення морального змісту правил поведінки; • бажання бути корисним дорослому 	<ul style="list-style-type: none"> • Внутрішній план дій; • супідрядність мотивів (на перший план виступають мотиви морального змісту); • довільність; • формування диференційованої самооцінки; • розвиток самосвідомості

Рис.2.1.Новоутворення на різних етапах дошкільного дитинства

Для контролю за моральним вихованням дошкільнят використовуються такі **показники**:

1. Ступінь обізнаності та сформованості уявлень про мораль, норми та правила поведінки; вміння аналізувати ситуації морального змісту;

вміння виправдовувати моральний вибір; ставлення та оцінка способів вирішення ситуації вибору адекватні моральним нормам.

2. Характер сприйняття дитиною однолітка.

3. Ступінь емоційної залученості та характеру участі в діях однолітків, що виражається насамперед у оцінках, які дають діти діям однолітків.

4. Характер і ступінь прояву моральних мотивів поведінки, прийняття рішень щодо морального вчинку в ситуації вибору.

Залежно від особливостей розвитку моральної свідомості і моральне самоусвідомлення та прояв морального виховання дошкільнят можуть мати такі рівні:

Високий рівень – у дітей, які мають відповідний рівень знань про моральні норми, можуть зрозуміти необхідність їх дотримання, розкривати їх моральні форми органічно без ознаки внутрішньої боротьби; вміють аналізувати ситуацію, знайти альтернативи та адекватно їх оцінити. Мотив вчинків дітей – це бажання самовіддано робити добро іншим, вони виявляють пряме доброзичливе ставлення до однолітків. Оцінки інших переважно позитивні, вони здатні схвалити однолітка, давати йому поради, підказувати, намагатися допомогти, іноді навіть «таємно» від дорослого. У той же час вони здатні співпереживати невдачам своїх ровесників і ділитися своїми успіхами. Самооцінка критична, об'єктивна.

Проміжний рівень – у дошкільнят, які зазвичай мають віковий рівень знань про зміст та орієнтовані на зміст моральних норм, здебільшого правильно аналізують ситуацію вибору та адекватно оцінюють варіанти дій. Їх поведінка загалом позитивна, але мотиви в деяких випадках можуть не мати моральний зміст. Це пояснює їх моральну поведінку в нормативних ситуаціях; однак, коли ці ситуації змінюються, вони не в змозі перенести старий тип поведінки на нові обставини. Їхні дії супроводжуються цілим спектром емоційних

переживань: розгубленість, провина, якщо вони вважають, що вони зробили не так, і, навпаки, яскрава демонстрація своєї дії, якщо вона моральна. Моральна поведінка цих дітей виробляється не прямим ставленням, а прагненням виглядати добре на власні очі і в очах інших.

Низький рівень – у дітей, які мають обмежені знання про зміст моральних норм і правил поведінки, не завжди розуміють їх значення, незважаючи на наявність адекватних моральних суджень, не мають усталених моральних форм поведінки (тобто знання норм не впливає на реальну поведінку). Вони не можуть проаналізувати ситуацію морального вибору і визначити альтернативи. Мотивація своїх дій відзначається стійкою егоїстичною орієнтацією; у ситуаціях вибору систематично порушують моральні норми та правила; навіть якщо вони демонструють елементарну мораль, вона дуже розсудлива, без шкоди для себе, «прагматична». Позитивна дія часто є результатом впливу зовнішніх факторів і можуть бути випадковими. Прояви емоційних реакцій можуть бути неадекватними: такі діти підтримують засудження дорослого до іншого та виявляють негативні емоції у відповідь на заохочення. Вони демонструють егоцентричне ставлення до однолітків, в якому першими стають власні інтереси дитини (це виражається у відсутності емпатії та співчуття, в оцінках та описах однолітків). [9, с.112]

2.2. Обґрунтування психологічних факторів морального виховання дошкільників

В основу роботи з дітьми дошкільного віку мають бути покладені принципи, зміст яких детально описаний у психологічній літературі: щирості спілкування, емоційної відкритості, спілкування на основі довіри, «Я»-висловлювань, неприпустимості безпосередньої оцінки ровесника.

Серед принципів психологічного впливу на дитини ми б хотіли виокремити наступні:

- принцип активності дошкільників у процесі виконання кожної справи та завдання. Цей принцип передбачає особистісну взаємодію у грі, спільній діяльності. Під час занять дошкільники постійно залучаються в різні дії: обговорення і програвання рольових ситуацій; спостереження за заданими критеріями, за поведінкою учасників рольових ігор; виконання спеціальних усних і письмових вправ тощо;
- принцип діалогічності. У процесі ведення занять акцентувалась увага на право кожної дитини говорити та обов'язок слухати;
- принцип зворотного зв'язку. Завдяки зворотному зв'язку відбувається збагачення змісту уявлення про моральні форми поведінки та корегування розуміння дошкільником форм моральної поведінки;
- принцип «тут і тепер». Зміст та сукупність завдань спрямовані на те, щоб у фокусі уваги знаходилися безпосередньо актуальні переживання та дії дітей;
- слухати і чути, не перебивати співбесідника, вміти вислухати його до кінця. [30, с.240]

Необхідно створити в процесі занять такі умови і такі ситуації, які б забезпечували прояв моральних почуттів і моральних якостей кожного

дошкільника та створили можливість їх самооцінки й оцінки іншими на фоні реалізації моральних форм поведінки. Водночас, акцент здійснювати на аналізі моральних норм і моральних переконань, що визначають поведінку дітей, дають змогу оцінювати і контролювати її. Важливою умовою розв'язання завдань щодо корекції неморальних форм поведінки дошкільника в напрямі від неморальних до моральних є поєднання роботи безпосередньо з самими дітьми і з одночасною співпрацею з їхніми батьками та вихователями. У соціальному просторі дошкільника сім'я залишається найважливішим середовищем для дитини.

З огляду на це, можемо стверджувати, що для отримання найбільш ефективних результатів щодо корекції неморальних форм поведінки дошкільника, роботу важливо проводити із залученням важливого, значущого оточення для дитини, тобто його батьків. Щодо важливості проведення роботи з батьками у контексті корекції неморальних форм поведінки дошкільників, то правомірність таких міркувань базується на розумінні сім'ї як системи. Згідно з системним підходом, сім'я – це різновидність соціальної системи, що характеризується певними зв'язками і стосунками своїх членів, які проявляють себе у своїй взаємодії, з певною структурою, ієрархією, розподілом ролей та функцій [15]. Ефективність психокорекції неморальних форм поведінки підвищуватиметься тільки за умов залучення до співпраці з психологом як дошкільника (суб'єкта моральної поведінки), так і всієї сімейної системи в цілому.

Основним мотивом того, що батьки віддають свого малюка у дитячий колектив є прагнення його інтенсивного інтелектуального розвитку. Саме у дитячих садках проводиться багато занять спрямованих на формування умінь дошкільнят. У чинній програмі «Дитина» (за нової редакції) значної уваги приділяється також завданням морального виховання дитини. Проте на практиці

Рис.2.3. Програма розвитку моральних форм поведінки дошкільників

2.3. Методичні рекомендації щодо створення оптимальних психологічних умов морального виховання дітей дошкільного віку

На основі теоретичного аналізу нами було розроблено методичні рекомендації щодо системи співпраці закладу дошкільної освіти і родини для виховання моральної поведінки у дітей згідно з їх віковими особливостями. Очікуваними результатами морального виховання мають стати розвиток наступних здатностей:

- співпереживання, входження в ситуацію іншого, відчуття його стану;
- засвоєння моральних норм поведінки;
- вироблення моральних суджень;
- емоційне ставлення до іншого;
- орієнтація на однолітків;
- емоційна корекція поведінки;
- ідентифікація – розуміння та інтерпретація іншої людини через ототожнення з нею;
- рефлексія – розуміння іншого на основі застосування «мислення» [11].

Аналіз та узагальнення педагогічного досвіду та перспективної практики кращих закладів дошкільної освіти дозволяють виділити ті аспекти, які складають програму формування та розвитку навичок моральної саморегуляції (рис.2.2).

Рис 2.2. Напрями розвитку моральних форм поведінки у дітей дошкільного віку

Як видно, провідним видом діяльності є навчально-ігрова, яка включає в себе всі елементи корекційно-діагностичної роботи. Беззаперечно, вдалий і методично обґрунтований інструментарій педагогів, організоване розвивальне середовище, врахування сімейних умов, в яких виховується дитина і тісна співпраця з родиною дозволяє вирішити проблеми формування моральних норм у дошкільника [25]. Завдання, які постають перед педагогічним колективом і батьками є різноманітними і враховують наукові пошуки психолого-педагогічної науки (рис.2.3).

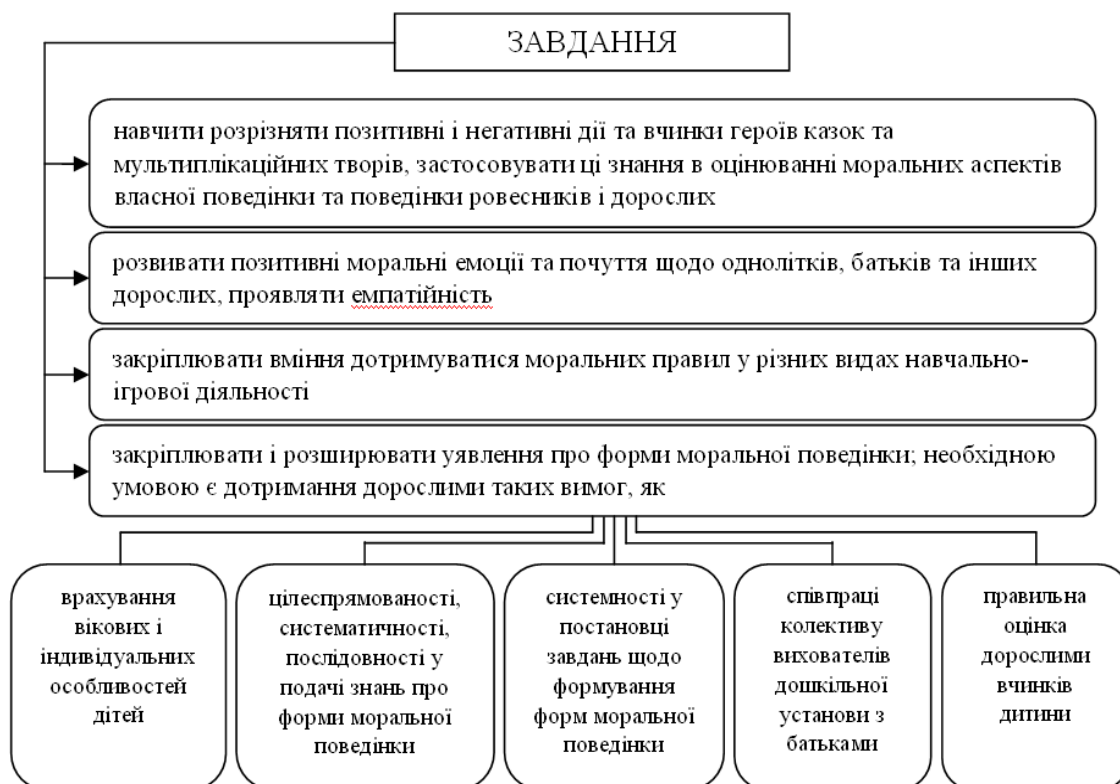

Рис.2.3.- Вимоги до завдань щодо формування норм моральної поведінки дошкільників

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота дає теоретичне узагальнення проблеми вивчення психологічних факторів формування моральних форм поведінки дітей дошкільного віку. У процесі проведеного дослідження дійшли наступних висновків.

1. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої висвітленню теоретичних аспектів проблеми моральності, морального виховання, моральних норм поведінки встановлено, що моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, вироблення моральних мотивів та навичок поведінки. Моральні форми поведінки дошкільника проявляються у вчинках, уявленнях про моральну поведінку, оцінках поведінки інших людей та моральної самооцінки, моральному ставленні до батьків, інших родичів, вихователів, однолітків, незнайомих людей, сприйнятливості до регуляторних впливів моральних аспектів поведінки, моральній позиції.

2. Під час теоретичного аналізу особливостей формування уявлень про моральні норми поведінки у дітей старшого дошкільного віку виявлено наступні вікові тенденції розвитку моральних форм поведінки дітей дошкільного віку:

- від найпростішого до найскладнішого;
- від ситуативного до узагальненого прояву;
- від нестійкого прояву до стійкого;
- від прояву під впливом зовнішньої мотивації до прояву під впливом внутрішньої мотивації;
- від несвідомих моральних аспектів поведінки (позиції, оцінки) до формування уявлень про моральну поведінку;

- від зовнішнього включення до виключення;
- від зниженого рівня посередництва до зовнішнього посередництва про яви моральних форм поведінки.

3. Визначено та обґрунтовано психологічні фактори морального виховання дошкільнят, зокрема:

- посилення моральної мотивації та моральної імперативної поведінки (оволодіння моральними принципами, цінностями, нормами та ідеалами) та подолання егоїстичних мотивів поведінки;
- підвищення їх обізнаності та подолання інфантилізму;
- перехід від зобов'язання до добровільності, легкості, доброзичливості та беззастережності;
- зростання стійкості;
- зниження зовнішнього посередництва та посилення моральної саморегуляції та здатності самостійно робити моральний вибір;
- зменшення дії механізмів самозахисту, спрямованих на підтримку егоїстичних мотивів та дій та одночасно блокування проявів совісті.

4. Розроблені методичні рекомендації спрямовані на застосування методів та форм психолого-педагогічної роботи з розвитку моральних форм поведінки у процесі навчально-ігрової діяльності дітей дошкільного. У доборі ігрових прийомів вихователь має враховувати адекватність сприйняття моральних аспектів поведінки дітьми (норм, моделей дії, позицій, відношення, оцінки тощо), що повинні бути представлені у конкретному образі форми, чітку виховну спрямованість, можливість актуалізації емоційного досвіду дошкільнят щодо важливості моральні аспекти поведінки людини та її співвідношення з власним «я».

Проведене дослідження не вичерпує всіх психологічних засад морального виховання дітей дошкільного віку. До перспективних напрямів можна віднести вивчення соціально-психологічних чинників

становлення моральних норм поведінки у дошкільнят, дослідження особливостей морального виховання дітей дошкільного віку залежно від психологічної ситуації розвитку тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Моральне виховання дошкільників. / Л.В.Артемова. – К.: Рад. школа, 2014. – 56 с.
2. Артемова Л.В. Моральні норми засвоюються з дитинства / Л.В.Артемова. – К.: Знання, 2008. – 78 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / А.М.Богущ, Г.В.Беленька та ін. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
4. Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: автореф...канд.пед.наук. / О Г.Батухтіна. – К., 2009. – 22 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: навч. – метод. Видання. / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2013. – Кн. 1. – 280 с.
6. Богущ А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навчальний посібник. / А.М.Богущ, Н.В.Лисенко. – К.: Вища школа, 2014. – 398 с.
7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М., 2008. – 463 с.
8. Буре Р.С. Воспитание в процессе обучения на занятиях в детском саду / Р.С.Буре. – М.: Просвещение, 2011. – 242 с.
9. Виховання дошкільника в праці / З.Н.Борисова, Г.В.Беленька, М.А.Машовець, Н.М Кот. – К.: Віпол, 2012. – 112 с.
10. Вишневський О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси / О.Вишневський. – Львів, 2006. – 214 с.
11. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников: книга для воспитателей детского сада. / под ред. Виноградовой. – М.: Просвещение, 2009. – 89 с.
12. Дерманова И.Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития / Ред. и сост. И.Б.Дерманова. – Спб.: 2012. – 180 с.

13. Диагностика эмоционального развития детей / ред. И.Б.Дерманова. – СПб., 2004. – 145 с.
14. Дитина: програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / В.О.Огнев'юк. – К.: Київський університет ім. Б.Грінченка, 2013. – 492 с.
15. Дитяча народна іграшка: (історія іграшки) // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2004. – лют. (3–4). – С.42-44.
16. Дошкольная педагогика / В.И.Ядэшко, Ф.А.Сохина. – М.: Просвещение, 2006. – 416 с.
17. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навчальний посібник / Т.В.Буткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
18. Калуська Л. Абетка чеснот української дитини: практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / Л.Калутська. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 133 с.
19. Коваленко Т. Українська народна іграшка / Т.Коваленко. // Мистецтво та освіта. – 2003. – №4. – С.44-48.
20. Козлова С.А. Нравственное воспитание дошкольников в процессе ознакомления с окружающим миром. / С.А.Козлова. – М.: Педагогика, 2008. – 125 с.
21. Марченко И.С. Основы процесса нравственного воспитания школьников. / И.С.Марченко. – М.: Просвещение, 2010. – 183 с.
22. Мельник Л. Формування духовних цінностей та морально-етичних норм у дітей / Л.Мельник // Палітра педагога. – 2017. – №2. – С.18-21.
23. Михайлик О. Традиційна українська лялька – педагогічно та екологічно / О.Михайлик // Дзеркало тижня. – 2004. – 17 січ. (№2). – С. 22-23.
24. Нравственное воспитание в детском саду / под ред. В.Г.Нечаевой, Т.А.Марковой. – М.: Просвещение, 2008. – 256 с.

25. Нравственно-трудовое воспитание детей в детском саду / под ред. Р.С.Буре. – М.: Просвещение, 2007. – 420 с.
26. Орел Л.Г. Дитяча народна іграшка на Україні / Л.Г.Орел. // Початкова школа. – 2011. – №2. – С.66-68.
27. Павленчик В.О. Моральне виховання дошкільника / В.О.Павленчик // Палітра педагога. – 2007. – №2. – С.8-9.
28. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників: навчальний посібник / Т.І.Поніманська. – К., 2013. – 240 с.
29. Саган О.В.Проектно-технологічний підхід у фаховій підготовці педагога. Інформаційні технології в освіті:[зб. наук. праць/ред.СпіваковськийО.В.].Херсон:Вид-во ХДУ,2015.Вип.25.С.95-104.
- Стельмахович М.Г. Народне дитинознавство. / М.Г.Стельмахович. – К.: Наукова думка, 2011. – 48 с.
30. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка / М.Г.Стельмахович. – К., 2006. – 240 с.
31. Субботский Е.В. Нравственное развитие дошкольника / Е.В.Субботский // Вопросы психологи. – 2013. – №4. – С.29-31.
32. Федорова М.В. Виховання культури поведінки у дітей 6-7 років життя (в умовах НВК «школа – дитячий садок»: автореф. дис ... канд. пед. наук / М.В.Федорова. – К., 2015. – 21 с.
33. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / укл. С.К.Стефанюк. – К.: ІСДО, 2005. – 176 с.
34. Швидка Н. Школа чеснот юного українця / Н. Швидка // Палітра педагога. – 2008. – №4. – С.6-8.
35. Якобсон С.Г. Роль субъективного отношения к этическим эталонам в регуляции морального поведения дошкольников / С.Г.Якобсон, Л.П.Почеревина // Вопросы психологи. – 2012. – №1. – С.40-43.